

Ajánlom, kortársam...

Néhány hónappal ezelőtt kéréssel fordultunk leendő és jövőbeli szerzőink, a magyar irodalom és kultúra képviselői felé. Arra vártunk és várunk választ, hogy melyik az a kortárs – lezárult vagy alakuló – életmű, ami meghatározó, kitüntetett fontossággal bír a megszólított munkásságában, gondolkodásában. Reményeink szerint a megjelenésre kerülő írások által nemcsak remek portrékat, személyes hangú bevezetéseket kapunk egy-egy munkásság megismeréséhez, hanem a magyar szellemi élet láthatatlan keresztmetszeti képe, kapcsolattörténeti fejezetei tárulhatnak fel előttünk.

FRIED ISTVÁN

A magyar szlovakisztika kérdésfeltevésai

SZIKLAY LÁSZLÓ EMLÉKEZETE

A 2012 januárjában századik életéhez érkezett Sziklay Lászlóra¹ emlékezéssel megcélozható a magyar irodalomtudományi szlavisztika meglehetősen kevesek által művelt területének helyzetéről, lehetőségeiről, feladatairól, problémáiról való töprengés. Igaz, leszűkítően Sziklay László máig kellően fel nem mért, nemcsak a szlovakisztikára kiterjedő, hanem részint a jugoszlavisztikát, részint a bohemisztikát és a polonisztikát és mindenképpen egy tágabb körben meghatározott hungarológiát, valamint kelet-közép-európai vonatkozásokat magában foglaló tudományos teljesítményének jelentőségét, ha kizárólag a szlovák irodalmat/művelődéstörténetet, a szlovák-magyar irodalmi/művelődési kapcsolatokat alap kutatásokkal, filológiai feltárásokkal, szintézis-kísérletekkel gazdagító, jórészt létesítő (tanulmány)-köteteire,² terjedelmes szlovák irodalomtörténetére³ terjedne ki figyelmünk; és elhanyagolnók az 1960-as 1970-es évek magyar összehasonlító irodalomtudományi kezdeményezéseiben való igen aktív munkásságát.⁴ Előre vetítve egy lehetséges végkövetkeztetést, szinte tanulságot: Horváth János és Eckhardt Sándor iskolájából kilépve a magyar szlovakisztikát közegeben (kontextusában) a megértés hermeneutikájának jegyében igyekezett művelni, munkálkodása egyben nyitást jelentett egy regionális szemléletre (az 1930-as esztendőben szerveződő „közép-európai humanizmus”, a magyar és a szomszédos kultúrákat összelátó igyekezet elfogadtatása, tudományos kérdésként tárgyalása történéseinek elemzésével), részint nem elhanyagolva a kétoldalú kapcsolat feltárását (éppen Sziklay László életműve igazolja, mennyi feltárnivalója akadt, feladat-megjelöléseinek egyike-másika még manapság is filológus munkására vár!), ezeket a kétoldalú kapcsolatokat nem önmagukban, a merev kontaktológia öncélúságával mutatta föl.⁵ Nagyjában-egészében *A szlovák irodalom története* című, nemcsak terjedelmével kiemelkedő monografikus vállalkozásában jelölte meg a maga (tudományos) szemléletének fő jellemzőjét: magyar kutatóként nem magyar nyelvű, de történetével a magyarral számos ponton összefonódó, közös irodalomról kívánt számot adni, a szlovákról, amelynek sosem tagadta „önállóság”-át, kimondatlanul annál inkább „önelvűség”-ét, meghatározott korokban nem pusztán a kétnyelvűséget, illetőleg a diglossziát, valamint a kettős irodalmiságot gondolta hangsúlyozandónak, hanem a kettős otthonosságot is,⁶ amely-

re igyekezett nem a magyar irodalom – és/vagy a (hivatalos) magyar kultúrafelfogás felől tekinteni, hanem egyfelől az olykor az ön-meghatározás nyelvi/irodalmi/kulturális kiegyensúlyozatlanságával küszködő szlovák művelődés belső vitáinak megértésével, másfelől azzal a regionális megközelítéssel megvalósított (tágabb) horizont érvényesítésével, amely a kettős irodalmiság szlovák változatát az egyik lehetséges válaszként fogta föl a nemzeti-irodalmi kétségek/kételkedések/ambivalenciák történetét végigkísérendő. Egyszerűbben szólva: tagadta, de értelmezte a szlovák irodalomtörténetek egyikének-másikának határozott elfordulását a történeti Magyarország kulturális kontextusától; a Niederhauser Emil által megfogalmazott, bon mot-nak szánt, ám le nem írt „ad hoc territorialitás”⁷ gondolatát vitatva olyan szlovák irodalomtörténet megírását valósította meg, amely úgy érzékeltette a részint cseh, részint magyar kulturális és irodalmi átszövődéseket, hogy megláttatta a kifejezetten szlovák válaszkísérleteket is egy-egy periódus fölvetődő regionális és anyanyelvi vonatkozású kérdéseire. Anélkül, hogy egy éppen időszerű földrajzi határ között született szerzőt vagy alkotást, kultúrateremtődést feltétlenül egyik vagy másik kultúrának ajándékozta volna. Éppen Sziklay László életművének egyik vezérfonala a többnyelvűségnek nem csupán egy-egy szerző, mű vagy éppen város, vidék nyelvének, hanem sokkal inkább kultúrájának meghatározó voltával kapcsolatos kutatás.⁸ Összehasonlító irodalom/kultúratudományi nézetei között korán körvonalazódik a többnyelvű/többkultúrájú Pest-Budának modellszerű felfogása:⁹ ez a ma már meglehetősen széles körben elterjedt, kutatott nézet (főleg Bécs, Trieszt, Lemberg, illetőleg Pozsony,¹⁰ Prága, a Szepesség, az Alpok-Adria régió, Istria művelődéstörténetében játszik számottevő szerepet részint a többnyelvűség, amely nemcsak a lakosság, hanem egyes szerzők többnyelvűségét is jelent(het)i, valamint a kultúrák egymásra/egymásba épülését az 1960-as esztendő elején, óvatosan ugyan, de jól láthatóan tekintett vissza az 1930-as esztendő vállalkozására, az 1934 és 1939 között megjelentetett *Apollo* című folyóiratra, melynek egésze, az egyes szlavisztikai és romanisztikai cikkek összessége lényegében megalapozta azt a kelet-közép-európai kutatást és szemléletet, amely Németh László fontos esszéiben inkább ötletszerűen, körvonalaiban, feladat-megjelöléseiben tűnt föl, de amelyet Bartók Béla népzene gyűjtői és elméleti munkássága máig érvényesen megszólaltatott, akár a dallamok kereszteződéséről és visszakereszteződéséről értekezve, akár szlovák és román népzenei gyűjtését rendszerezve.¹¹ Sziklay László szlovakisztikai munkásságával tűnt föl az *Apollo* című folyóiratban, miközben doktori értekezését Horváth Jánosnál védte meg, szülővárosának, Kassának is hódolva, Kazinczy irodalmi nézeteit összefoglalva.¹² A Horváth János (és Eckhardt Sándor) közvetítette pozitivistá filológiai ihletettséggű szellemiség mestereinek szellemtörténeti érdeklődésétől sem teljesen elzárkózó munkásságát igyekezett továbbvinni. Az *Apollo* azonban másfelé is orientálódott, az úgynevezett esszéíró nemzedék (Halász Gábor, Cs. Szabó László etc.)¹³ szóhoz juttatásával, a babitsi európai irodalmi tájékozódás közvetítésével eltért az 1930-as esztendő akár pozitívna is nevezhető egyetemi stúdiumaitól (Horváth János); és éppen az *Apollo* ifjú szerzőinek a szláv világra ablakot nyitó törekvéseivel egy addig csupán magános elődök népszerűsítette, inkább filológiai búvárlás révén művelt diszciplína irodalmiságát igyekezett elfogadtatni. Noha kezdetben érthető módon a szláv-magyar kulturális/irodalmi kapcsolatok domináltak, és az, hogy az 1930-as esztendőben sürgetővé lett feladat népszerűsítésével legalább az irodalomtörténeti kutatásban kell és lehet szorgalmazni, közös problémaként elismertetni a magyarral évezredek át közös államkeretben élt kultúrák egymáshoz közelítését. Éppen annak dokumentálását, hogy az együttélés miféle

kulturális hagyományokat teremtett, pontosabban szólva: az együttélés érdeklődő, kevésbé „nemzeti látószögű” tanulmányozása miféle kulturális hagyományokat képes tudatosítani? Nem tagadva, hogy nem feltétlenül esik egybe a szlovák és a magyar „látószög”, még akkor sem, ha a kutató felek mellőzik az okatlan gyanú és eleve bizalmatlanság hermeneutikáját, amelynek átvilágítása szemléleteket „magyarázhat” meg, azokat sem kizárva, sem nem elfogadva a kutatási lehetőségek között.

Visszatérve a Sziklay László készítette helyzetfelméréséhez: Közvetlen indítást Eck-hardt Sándortól kaphatott, aki egy 1931-es előadásában egy közép-európai összehasonlító irodalomtörténet szükségességéről, példák alkalmazásával lehetőségeiről szolt – a korszak retorikájával.¹⁴ Melynek elsősorban nem abban jelölhető meg problematikus volta, hogy –későbbi kifejezéssel éve – „hungarocentrikus” volt, azaz kissé elmozdulva a dolgozattól, a magyar önismeretet szorgalmazta, ám olyképpen, hogy a magyar irodalmat/kultúrát csupán az átadó/ki-sugárzó voltában érzékelt, és nem a kulturális kölcsönösség érdekelte, hanem az, hogy a magyar irodalmi hatások elsőbbségét dokumentálja. A „hatásológia” egyébként a korszak, mindenekelőtt a franciák „elméleti” alapozású komparatistikájának volt alapelve, s ha Eck-hardt nem fogadta is el kritika nélkül van Tieghem kézikönyvét,¹⁵ főbb vonalaiban követte. Ugyanakkor mintegy hivatalos részéről mégis jeladás volt a germanisztikai, romanisztikai stb. kutatások mellett a nem nyelvészeti jellegű szlavisztikai kutatások komparatistikai, kontaktológiai megindítására. Sziklay László szlovák-magyar érdekű tanulmányai mellett ettől kezdve születtek meg Hadrovics László horvát-magyar, szerb-magyar, Sárkány Oszkár cseh-magyar tanulmányai, a Sziklay Lászlóhoz hasonlóan kisebbségi sorból érkező Kovács Endre szlovák tárgyú értekezései csatlakoztak a sorhoz, ebbe a körbe sorolandók Gáldi László és Makkai László kutatásai is.

Horváth Jánostól irodalomszemléletet tanult Sziklay László, de mestere olymértékben maradt „önelvűség”-eszméje mellett, hogy még ott sem nyitott szlovák, horvát vagy szerb problémákra, ahol az kézenfekvő lett volna; így például az „irodalmi népiesség”-ről máig megkerülhetetlen monográfiát közreadva,¹⁶ nem tért ki a „költészet” többnyelvűségére, mint a mai közköltészeti kutatások erre fényt derítettek,¹⁷ e természetes messze nem csupán a szűkebb értelemben vett nyelvi megnyilatkozásra. Itt említtem meg, hogy Vargha Balázs bukkan rá két olyan szlovák átültetésű Csokonai-versre, amelyeket aztán Sziklay László úgy elemzett, mint közös „közköltészeti” örökséget,¹⁸ amelyben persze nem lényegtelen, hogy Csokonai a versek szerzője (más kérdés, hogy éppen mi vált szlovák közkinccsé, szintén nem lényegtelen), de az sem elhanyagolható, hogy éppen ezen a téren, mennyi nyelvi, kulturális, mentalitásbeli hasonlóság, olykor azonosság található, nem egyszerűen „kapcsolat” (noha e címszó alatt is tárgyalható!), hanem az együttélésből fakadó regionális jellegzetesség. Ezt erősítendő, idézem Sziklay Lászlónak Ján Chalupkával kapcsolatos kutatásait.¹⁸ A már a „nemzeti ébredés”-nek nevezett korszakban, 1791–1871 között élt költő, drámaíró, pamflet-regény-szerző sárospataki diáksága alatt ismerkedett meg, a jelek szerint igen alaposan, a már említett közköltészettel, diákközlővel, valamint életre szólóan Csokonai költészetével. Nem szokatlan, hogy egyforma biztonsággal mozgott a szlovák, a német meg a magyar nyelvben és irodalomban, szlovákul verset, színművet, magyarul vígjátékot, németül regényt, újságcikket írt. Ő a szlovák vígjáték-írás megteremtője, vígjátékai nem egészen függetlenek Kisfaludy Károly vígjátékaitól, illetőleg azoktól a „források”-tól, amelyek Kisfaludy Károlyt elemezve is szóba szoktak kerülni: Kotzebue, Molière, Goldoni, *A vén szerelmes* (1835) című ma-

gyar nyelvű vígjátékával részt vett (sikertelenül) a Magyar Tudós Társaság pályázatán (ennek „átneveződése” a Magyar Tudományos Akadémia). Életművében, színművének fordulataiban, regényének mottóiban azok a közköltészeti szövegtörödékek tűnnek föl, amelyek akár a későbbi népszínművekben is helyet kaphatnának. Olyannyira, hogy akár megfordítható is a kutatás iránya. A XIX. század második felében jelennek meg az úgynevezett nemzetiségi népszínművek (köztük a szlovák tárgyú: *A tót leány*, Almási Balogh Tihamér színdarabja),²⁰ ezeknek sem zenei anyagát, sem verseit nem dolgozta föl még valójában senki, jóllehet a korszakban sikerük volt. Minden bizonnyal azért, mert egyrészt megfeleltek a népszínművekkel szemben általában támasztott igényeknek, ezzel belesimultak a magyar tárgyú népszínmű-„termés”-be, szerep- és énekelhetőséget kínálva a korszak ünnepektől magyar színészeinek (Blaha Lujának), másrészt megfeleltek annak az érdeklődésnek, amellyel az akkori nemzetiségek nép (népies) -költészete felé fordult a közvélemény: emlékeztetnék a Kisfaludy Társaság nemzetiségi népköltészeti antológiáira, az idevonatkozó etnográfiai kutatásra,²¹ Jókai és Mikszáth műveinek megfelelő helyeire stb. Hadd tegyem hozzá, hogy – és Sziklay László ez irányban is tett kezdeményező lépéseket – ez a népiség/népiesség az 1840-es esztendőkbeli magyar és szlovák irodalom kulturális programjának megfelelt. Az 1840-es esztendők szlovák és magyar elbeszélő költeményei (Arany, Sládkovič), lírai műfajai, népköltési gyűjtést szorgalmazó tevékenysége olyan párhuzamos jelenségek, amelyek között az egymás felé vezető szálak is fölfedezhetők. Horváth János szemléletét Sziklay László az anyag feldolgozásának módszerében, a filológiai feltárás eljárásaiban követte, de elsősorban „tárgyilag” reagált a Bartók-életmű említett szegmensére, továbbá a szlovák kutatásra, amelynek talán a szláv „önelvűség” lehetne jellemzője. Ennek bemutatására azonban kissé messzebből kell indulnunk, annak hangoztatásával, hogy Ján Kollár életműve egész életre szóló kihívást jelentett Sziklay László számára.²² A közel harminc esztendőn át a pesti evangélikus egyházban lelkeskedő Kollár nevéhez elsősorban talán a szláv (előbb nyelvészeti, majd irodalmi) kölcsönösség gondolatának kibontása, röpiratba foglalása fűződik. A szláv nyelvrokonság tényének egyre részletezőbb és tudományosabb fogalmazása nem tartóztatta meg a költő-lelkész, hogy ne merészkedjék a délibábos nyelvészet olyan területére, amely valójában történetietlen etimológiák és igen célirányosan értelmezett történeti-földrajzi „adatok” alapján népesítette be a nyugati Európa (Itália, Bajorország etc) egy részét is dicső szláv ősökkel, nem is szólva a Dunántúlról, amely a karantán-pannóniai, később a szlavisták által megcáfolt, elmélet szerint a szláv nyelviség-kultúra egyik bölcsője volt.²³ Ez a délibábos nyelvészet hasonló a nagyhatású Horvát Istvánéhoz, aki például annak alapján, hogy a 'siculus' szicíliait és székelyt egyként jelent, nem habozott innen messzemenő következtetéseket levonni. Kollárt nem elégtette ki az éji homályban késő régi dicsőség hajszolása, rekonstruálása, évtizedei egyházi és nyelvi küzdelmeiben is részt vett, majd megalkotta tézisének, miszerint a különféle szláv államokban élő szlávok valójában egyetlen nemzet, amely néptörzsekre, nyelvjárásokra, nyelvi változatokra tagolódik. (Nem ő volt az egyetlen, aki például a szlovák nyelvet lényegében a cseh alá rendelte, a bibliai cseh nyelven alkotott, és egy cseh nyelvi dominanciájú szlovák-cseh kölcsönösséget gondolt el.) Ez olyan irodalmi szövetség-rendszer megalapozása volt, amely később (de csírájában már ekkor is) nem kizárólag a „szellemi értékek cseréjére” korlátozódott, és tekintettel a nyelvkérdés megoldatlansága (megoldhatatlansága?) miatt egyre éleződő szlovák/szláv magyar viszonyra (innen a lengyeleket kivehetjük) potenciálisan magyar és német ellenes célzatúnak is érezhető volt. Noha Kollár műve, világnézete erő-

sen át volt itatva a német kultúra szellemiségével, az „ősi” szláv-német ellentéteket is tematizálta; egyik első, röpiratszerű műve pedig egy svájci német lapban publikált cikke volt (1821) a szlovák elmagyarosítása ügyében. Ugyanakkor – érthető módon – Kollár életművében elhanyagolhatatlan a magyar tényező, többnyire negatív előjelekkel ellátva mindazt a magyar elemet, amelyet a maga szlovák nézőpontja szerint a szlovákok számára károsnak tart, ám rejtetten ott érzékelhető az a magyar kulturális kontextus is az életműben, amely a negatív „hozzáállás” ellenében egy regionális tudat megnyilatkozása: Kollár „petrarkizmusa” valamilyen módon rokon(ítható) a Kisfaludy Sándoréval,²⁴ eposzának, *A szlávok leányának* ossziános előhangja pedig a *Zalán futása* hasonló soraira emlékeztet, függetlenül az esetleges, bár nem valószínűsíthető érintkezési kapcsolattól. E talán túlságosan röviden fölvázolt problémakör az első ízben Sziklay Lászlónak az *Apollóban* közzétett értekezésében látott napvilágot, ekkor még inkább a „jelenség” körvonalazására, a szlovák romantika „pánszláv” jellegére koncentrálva. *A szlovák irodalom* című tanulmánykötetében (1942) részletesen pályaképet vázol föl, *A szlávok leányát* számos szemelvényt mutatja be. Amikor belefog említett kutatásába, kimutatván, hogy a XVIII. század végétől Pest-Buda hányféle kultúrának, nemzeti mozgalomnak volt otthona, e párhuzamosan alakuló, egymást figyelő törekvések (akaratlanul) miként példázták egy élő kulturális régió létrejöttét, akkor helyeződött Ján Kollár abba a kontextusba, amelyben kifejtette messzire ható munkálkodását. Háttérül egy háromnyelvű intézmény szolgált,²⁵ a szlovák, német és magyar hívekkel rendelkező evangélikus egyházon belül kísérelte meg a németekkel szemben megteremteni a szlovákok önállóságát. Itt Pest-Budán létesíthetett kapcsolatokat olyan személyiségekkel, akik szintén többnyelvű intézmények reprezentánsai voltak/lettek. Ilyen volt a néhány szlovák novellát közlő Anton Ottmayer, aki egy időben a pesti egyetem dékánja is volt, s a pesti egyetemen nem pusztán magyar öntudatú tanárok tanítottak, illetőleg a szlovák almanachot kiadó Martin Hamulják, aki viszont a Helytartótanács tisztviselője volt. A szlovák egyházközség lelkészeként és költőként levelezésével azonban a szláv világot is behálózta, miközben eljutott Széchenyi Istvánhoz, ismeretség fűzte Toldy Ferenchez, egy házban lakott az evangélikus egyházközség első magyar lelkészével, Székács Józseffel, a reformkor pesti eseményeinek neves szereplőjével. Az említett almanach *Zora* címen jelent meg, ez valójában a Kisfaludy Károly kiadta almanach címének fordítása (Hajnal = Aurora). Kollár figyelemmel kísérte a reformkor magyar eseménytörténetét, s ezen az sem változtat, ha viszonya a magyar kulturális jelenségekhez többnyire a sértett személyé, az el nem ismert, nem egyenjogúnak tartott értelmiségé. A Pokolra szánja azt a Láng Ádám Jánost, aki németből magyarította *Viszkots Jankóját*, amely Bécsben sikerdarab volt, csehesített változatát Prágában is bemutatták. A komikus színben feltüntetett szlovák szereplőt vélte fölfedezni a színpadon, ha egyáltalában látta, amit a magam részéről nemigen tartok valószínűnek. Hogy olvasta-e, az sem egészen bizonyos, mivel az „énekes vígjáték” (amint a színlapon áll), nyomtatásban nem jelent meg. Ellenben az tudható volt, hogy a zenéjét az a Vinzenz Tutschek (Tuček) szerezte, aki anyanyelvére és születésére nézve prágai volt, cseh zenészként fordult meg a Monarchia országaiban, míg nem lett a pesti Német Színház karmestere. Csehként nem állhatott tőle messze a szlovákos dallamvilág, az énekes vígjátékban előforduló szlovák dalok és táncok alá készült zene komponálása nevéhez fűződik. Kollárt ez láthatólag nem érdekelte, viszont nehezményezte, hogy Hans Klachelből magyarítva szlovák alak lett, aki a színpadon nevetés tárgyává válik. Amennyiben azonban a kultúrák komplementaritásának nézőpontjából értelmezzük, és a

pest-budai németiség hírlapjai és folyóiratai közvetítésükkel ezt próbálták elfogadtatni, akkor Sziklay Lászlónak a többnyelvű/kultúrájú Pest-Budáról alkotott téziseinek közelébe érünk. Elsőül annak tudatosításához, hogy a török kiverését követő időszakban különféle anyanyelvű, hagyományú lakosság telepedett le a két városban, amely a XVIII. század végétől elindult a fővárossá alakulás útján. Ezt a többnyelvűséget a városok hivatali intézményei mozdították elő, mind az említettekben (Helytartótanács, Egyetem), mind a magisztrátusban, az Egyetemi Nyomdában kifejeződött a vegyes nyelvű lakosság ténye. Így nyílt arra lehetőség, hogy ez intézményekben foglalkoztatott értelmiség, hozzávéve az egyházi értelmiséget, a kulturális önszerveződést kezdeményezze, a német és magyar sajtó mellett Pest-Buda jódarabig a szerbnek is központja volt, a város nyomdáiból a német, magyar és latin könyvek, nyomtatványok mellett szlovák, horvát, szerb, román, újgörög, ukrán nyelvűek is kikerültek, ezekhez megfelelő nyelvtudással rendelkező nyomdászokat, korrektorokat kellett foglalkoztatni. A különféle nyelvű szerzők és vállalkozásaik között a német nyelvű szolgált közvetítőül, az *Iris*, *Der Spiegel*, *Pester Tageblatt*²⁶ hasábjain jó-rossz fordításokban olvashatók voltak az eredetileg magyar vagy valamely szláv nyelven fogalmazott alkotások. Nem egy szerző fontosnak gondolta, hogy anyanyelvén kívül németül is publikáljon, így Ján Kollár írásait is közölte a pest-budai német sajtó. Sziklay László fölismerte a pest-budai német sajtó jelentőségét, elkezdte kicédulázni például a *Der Spiegel*t. Méghozzá nem csupán abból a szempontból, milyen magyar (vagy szlovák) tárgyú anyagot ad közre, hanem figyelmet szentelt a színházi programnak, a társasági életről, a zenei életről szóló tudósításoknak is. Azt kívánta volna bemutatni, hogy Pest-Budának a reformkorban még többségében németül beszélő lakossága miféle tudattal, milyen elkötelezettséggel (ha kimutatható ilyen), miféle kulturális vonzaskörrel rendelkezett, s a kutatás egy jóval későbbi fázisában lehetett (volna) arra gondolni, hogy németnyelvűsége, „alap”-műveltsége, biedermeierbe hajló polgárfelfogása mennyire egyedi és mennyire tipizálható, a régió-tudat felé mutató vonásokkal rendelkezik. Hogy ennek a kutatásnak csak töredéke valósult meg, nem kisebbíti a kezdeményezés jelentőségét. Kiegészítésül azonban fontos elmondani, hogy a pest-budai kötöttségű Kollár és szlovákság mellett szinte kismonográfia-terjedelemben vázolta föl a magyar-szerb szerző, Vitkovics Mihály pályaképet²⁷. A magyar irodalomtörténetben Kazinczy pesti triászának képviselőjeként jut szerephez, epizódistaként az irodalmi népiességről szólva is kaphat néhány bekezdést. S noha akadtak előtanulmányok, szerb és magyar irodalmi jelentőségét, a jelentőségnek két irodalmat gazdagító hozadékát, a kétnyelvűségnek egy, az eddigiektől eltérő változatát állította az előtérbe Sziklay László. Vitkovics ugyanis részint a pest-budai irodalmi/kulturális társasági életnek volt aktív, népszerű, szervező tényezője (költőként, színművek fordítójaként, vendéglátóként), élettársa szalonjában akár szerbek és magyarok is találkozhattak, ugyanakkor keresett ügyvédként, jogászként bejáratos volt (szintén) magasabb magyar és szerb körökbe. Nem pusztán közvetítőként, hanem társadalmi szerepek különféle nyelvű megtestesítőjeként járult hozzá a két város életének sokszínűségéhez, tanúsította az átjárhatóságot a nyelvek, kultúrák között. Ez egy darabig éppen Pest-Budán, szerb-magyar viszonylatban működőképes magatartásformákban mutatható ki. Itt mellőzöm annak a kettős közvetítő tevékenységnek bemutatását, amelyre Vitkovicsnak szerb és magyar átköltései szolgáltattak példát: az ő szerbesítésében jelent meg a *Fanni hagyományai* szerbül, magyar népdalhoz hasonlításban szerb népdalok magyarul, levelezése szerb és magyar személyiségeket vont be egy kulturális körbe. Aligha vitatható az az elkötelezettség, ami Vitkovicsra jellemző, és amely a magyar

irodalom szolgálatával jeleskedett. Éppen olyan kevésbé kételkedhetünk szerb kapcsolatainak jelentőségében, egyházi és nyelvi-irodalmi vonzódásának szerb meghatározottságában. A különleges magatartás az 1820-as esztendőben válik valóban azzá, amikor a nemzeti mozgalmak eldöntendő kérdéseket tesznek föl, megkezdődik, egyelőre még szűkebb körben, a kétnyelvűség, a kettős kulturáltság hiteltelenítése. Vitkovics példája nem egy korábbi világnézet, magatarás-változat utóvédharca, hanem a többnyelvű város többnyelvű polgárának önmeghatározási kísérlete, annak a lehetőségnek fölmérése, amellyel tanúságtétel, hogy származás, iskoláztatás, hivatás/foglalkozás, egyszóval egymástól esetleg eltérő társadalmi helyzetek összhangba hozhatók, egymást –megint így írom – látszólag kizáró elkötelezettségek egymással komplementerek lehetnek, nem feltétlenül a vagy-vagy erőszakos választásigénye, hanem a mellérendelés „és”-e alapján gondolható el egy életpálya, egy kulturális részvétel, egy társaság-szervezés. Sziklay László részletes elemzésében nem tér ki a szerb Vitkovics-művek magyar vagy szerb forrásaira (persze, a *Spomen Milice*, a szerb *Fanni hagyományai* esetében igen), ellenben azt a dalszerzői, műformálói „akart”-ságot érzékelteti, amely áruklodik, miként kívánt mind a szerb, mind a magyar irodalom (megkerülhetetlen) részese lenni Vitkovics. Annak ellenére, hogy a szerb és a magyar irodalomtörténesek interferenciáival szembesülnie kellett. Vitkovics pest-budaisága valójában a Kolláré mellé kívánkozik, a két esettanulmány nem oltja ki egymást. Éppen ellenkezőleg, azt hirdeti, hogy az 1820-as években nemcsak a kollári össz-szláv-szlovák érdeklődés és műformálás rendelkezett eséllyel, hanem a Vitkovics képviselte szerb-magyar „megoldás” is. Pest-Buda soknyelvűsége kettejük életútjában különféleképpen példálózott. 1821-ben jelent meg a prágai németnyelvű *Hesperus* című lapban Csaplovics János (Johann von Csaplovics, Ján Čaplovič) írása a szabad királyi városról, Pestről. Megállapítja, hogy a nemesség társalgási nyelve nagyobbra a magyar, noha gyakran fordítják a szót németre. A magyar mellett a latin is használatos. A többi lakos többnyire németül beszél, és minden idegen csodálkozik, hogy a társasági és az üzleti életben, a kávéházakban és a vendéglőkben, a színházban és minden nyilvános szórakozási helyen, akár a polgári házak nagyobb részében a német nyelvet hallják.

A Józsefvárosban ellenben nagyobbra szlovákul beszélnek. A görögök és a szerbek mind vallásukhoz, mind nyelvükhöz hívek maradnak. A nyelvek legváltozatosabb egyvelege a hetivásárokon hallható, s mint egy szólás tartja, akár egy megszállottnak, minden nyelvet birtokolnia kell ahhoz, hogy minden jelenlévővel megértesse magát.

Annyi nyilván magyarázatra szorul, hogy éppen ebben az időszakban szünetelt a magyar színjátszás Pesten, melynek keretében a magyar segítséggel megindult szerb színjátszás sem folytatódhatott (az első szerb felkelésről, újságcikkek alapján készült színműben Déryné szerbül énekelt népdalt és városi folklórba tartozó éneket); a szerző Csaplovics néhány évvel ez írásának megjelenését megelőzve adta ki szlovák verseskötetét, kezdte el német nyelvű magyarországi etnográfijának közlését, hogy az 1820-as évekre magyar folyóiratok munkatársa is legyen. Ami Sziklay László tézisét erősíti: a kétoldalú (adott esetben szlovák-magyar, Vitkovicsról szólva: szerb-magyar) kapcsolatok, kulturális érintkezések egy nagyobb egységben, regionális együttesben értékelhetők hívebben, a többnyelvűség nem pusztán szociológiai jelenség, nem korlátozható társadalmi rétegek (nyelvi) kultúrájára (belső érintkezéseire), azokat szétfeszíti, régiós együttesek együttélési formáit, kommunikációs terét alkotja. Pest-Buda esetében az intézmények központosítása, a célszerűség és a kormányozhatóság érdeke-

it az előtérben tartva, egy központban történő elhelyezése egyfelől valóban a dominánsnak tűnő nemzeti mozgalmat erősítette, másfelől viszont teret biztosított más mozgalmaknak is. A szerbek Pest-Budán alapították meg 1826-ban Maticájukat, amely a szerb kulturális élet összefogásának, szervezésének jegyében jött létre (talán nem teljese függetlenül Széchenyi István 1825-ös akadémiai felajánlásától), és amely egészen 1864-ig Pesten működött, hogy aztán áttegye székhelyét a szintén többnyelvű Újvidékre, ahol mind a mai napig folytatja tevékenységét. Ugyancsak Pest volt a színhelye az elsősorban almanachszerkesztői/kiadói tevékenységéről ismert, említett Martin Hamulják kezdeményezésének, *A szlovák nyelv és irodalom barátai egyesületének*, mint ahogy Kollár – érzékelvén, mit tehet egy egyetemi katedra – minden követ megmozgatott a Pesten létesítendő egyetemi szláv tanszék érdekében (amely aztán 1849-ben meg is valósult, a varasdi horvát származású Ferencz József alkalmazásával). Itt nem térek ki a pest-budai németiség társasági életének ecsetelésére, a társasági események meg-megjelentek a pest-budai német sajtóban. Érdekes kölcsönösségnek lehetünk tanúi: ezek a hírlapok, divatlapok, tudósítók, átvételek révén, a hasonló prágai, brnoi, ljubljana, zágrábi színházi, kulturális, társadalmi/társasági életről is hírt hoztak, ezzel párhuzamosan az említett városok német nyelvű sajtójának a hírei között meglepő gyakorisággal lelhetünk pest-budai vonatkozásúakat. A magyarországi németiség kutatása Gragger Róbert, még inkább Bleyer Jakab, majd Pukánszky Béla révén alaposan és tüzetesen kutatott területeknek számított a XX. század negyvenes éveit, megmagyarázható okok miatt hanyagolódott el 1945 után, míg – többek között – Sziklay Lászlónak többnyelvűség/többkulturáltság kutatásai/feltárásai nem legitimálták újra ennek a munkának jelentőségét az egész régió szempontjából. Hiba lenne, ha pusztán szlovák szerzők német és magyar tájékozódásáról beszélni, még nagyobb hiba azonban nem tudomásul venni a városi polgárság jódarabig erőteljes németiségét, a németnek mint kötelező gimnáziumi tárgynak szerepét a magyarországi polgárság kultúrájában, a cseregyerekek spontán mozgalmának fontosságát; német és szlovák területről érkeztek magyar szóra magyar családokhoz, magyar családok gyermekei viszont német tanulás céljából indultak német polgárcsaládokhoz (Jókai így tanult meg Pozsonyban németül, így ismerkedett meg a szlovák mozgalommal; s ez regényeiben is hangot kap).

Látszólag távolabb kerültem Sziklay László szlovakisztikájától, valójában azt jártam körbe. Ha a hungarológiai kutatás nem merőben a meghatározott területhez (országhatárhoz) kötött, magyar nyelvű kutatásokat jelenti, esetleg hozzávéve az emigráns szerzőket, hanem tágabb értelemben magyar „vonatkozásúakat” is, a földrajzi jellegű országhatártól függetlenül, nem a politikai, hanem a kulturális nemzet szempontját szem előtt tartva, de szem előtt tartva az úgynevezett hungarus tudat legkorábbi megnyilatkozásait is, a szlovakisztika sem csupán a mai Szlovákia területén született szerzők tevékenységét, mozgalmait, vállalkozásait fogja össze. A szlovák irodalom „területileg” nemcsak a mai Szlovákia területén keletkezett, Kollár pest-budai, P. J. Šafárik újvidéki és prágai példája, a vajdasági vagy Békés megyei szlovák művelődés további érveket szolgáltat az „ad hoc territorialitás” ellenében. További megfontolásra késztet, hogy a szlovák kultúra éppen úgy nem önmagában álló entitás, része egy nagyobb egységnek (nyelvrokonsági alapon egy szlávnak, regionális alapon egy európainak, kelet-közép-európainak), mint ahogy a magyar sem áll önmagában, számos kapcsolat fűzi a környező, a vele sokáig együttélt/együttélő művelődésekhez (Bartók!). Önmagában a kapcsolattörténet (noha elhanyagolhatatlan kutatási terület) leszűkíti, szegényíti még két kultú-

ra, két irodalom találkozásait is. Hiszen a kapcsolattörténet „nivellál”, ami fontos számára, az a közvetlen kapcsolatok kimutatásának „ténye”, adata, és ez nem feltétlenül lesz jellemző az irodalomtörténetben kiemelkedő szerephez jutó személyiségekre. Így a „történet” eltorzul; az irodalomtörténet sosem mellőzi a közvetlen kontextust, ám igyekszik föltárni a más irodalmakra és a saját hagyományokra történő reflexió arányait, azt nevezetesen, hogy az anyanyelvi és világirodalmi, más irodalmi tájékozódás miként kap szerepet az anyanyelvi irodalomtörténetek során. Mindenféle érintkezésen alapuló, közvetlen kapcsolat megérdemli a föltárást, a regisztrálást, csak hogy nem árt különbséget tenni a szociológiai meg az esztétikai-poétikai jelentőség között. Míg egy réteg olvasottságát, olvasmányait a nem feltétlenül élvonalbeli irodalom körében találjuk, az akár közösnek is mondható szubkultúra föltárása a közönségszociológiai megközelítést indokolja; e közös szubkultúra (a zenében Bartók Béla jogosan szólt a közép-európai zsargonról, műnépdalok „közös” népszerűségéről) kapcsolatrendszerének kutatása ugyan szintén a regionalitás jobb ismeretét szolgálja, de másképpen, mint az élvonalbeli irodalom kontextusainak, világirodalmi érintkezéseinek elemzése. Megjegyzem: eltekintek az értékelés tényezőitől, pusztán a közönségszociológiai, esztétikai nézőpont eltéréseire figyelmeztetnék. Rudolf Chmel²⁸ egy megjegyzésén nem árt eltöprengenünk: „A kutató számára ugyanis nem teljesen mindegy a kapcsolatok minősége, jelszerűsége, hierarchiája. Valóban más az, ha ezekben a kapcsolatokban Hviezdoslavról, Banšellről, Škultétyről, Krčméryről, Rázusról, Lukáčről vagy Smrekről van szó, s megint más, ha L’udovít Haanról, Szeberényi Lajosról, Jakub Grajchmanról, Daniel Bachát-Dumnýról, Belo Klein-Tesnoscalskýról, Gáspár Imréről, Adolf Pechányról vagy éppen Gömöri Jenőről. Egészen más az, ha – a közvetlen kapcsolatoktól és tipológiai egyezésektől eltekintve – a magyar irodalmat Hviezdoslav, Banšell, Roy, Krčmery olvasta nagy érdeklődéssel eredetiben, vagy a szlovák irodalmat az említett magyar szerzők, akiknek jelentősége az adott korszak fő árama szempontjából szinte mellékes, ők maguk pedig vagy egészen ismeretlenek vagy kevésbé jelentősékesek voltak.” Chmel ugyanis arra reagál, miszerint jelentéktelen szerzők és művek egy másik irodalomban jóval fontosabb szerephez jutnak, mint az anyanyelviben, így kapcsolattörténeti hozadékuk semmiképpen nem elhanyagolható. Chmel azt ajánlja az irodalomtudósnak, hogy ügyeljen, miszerint a „jelentős alkotók ne mosódjanak össze a kevésbé jelentősékesekkel, hogy ne legyenek egyformák, vagyis hogy ne csupán a kapcsolatokat vizsgálják önmagukban, hanem a kapcsolatok minőségét, funkcióját, okait és következményeit is.” Lényegében Sziklay László kutatói gyakorlatához térhettünk vissza, hiszen róla elmondható, nem mondott le a megtalált adatok hierarchizálásáról, azt két (nemzeti) irodalom „fejlődési” sorába állította be, és regionális érdekű értekezéseiben szembesítette más, kapcsolattörténeti kutatásokból kinyert/kinyerhető adatokkal, hogy az alakulási folyamatok felismeréséig/felismertetéséig jusson. Az újabb problémát jelent, hogy természetszerűleg mások a kortársak meg az utókor prioritásai, és ez az irodalomkutatás történeti elemzésekor érzékelhető/érezkelhető. Ha az 1930-as esztendőkből az irodalomtörténeti szlavisztika, a szláv-magyar kontaktológiai kutatások nagy lendülettel történő művelését tapasztalhatjuk, innen folytatta munkásságát Sziklay László, akkor ennek a fajta kutatásnak csendjét állapíthatjuk meg jó ideje. Nem pusztán a filológiai feltárásban jeleskednek kevésbé a szlovák-magyar érintkezések munkásai (megléhetősen kevesen vannak), és nem csupán azért, mert Sziklay László és nyomában mások elvégezték a munka zömét. Inkább azért, mivel az újabb irodalomelméleti irányzatok nem kedveznek az ún. „kisebb” irodalmak elkötelezett elemzésének, a komparatistikán be-

lül a kontaktológiáról általában igen kedvezőtlen vélemény alakult ki. Egyáltalában: az irodalom kívülinek vélt „referenciák” meg az irodalom viszonyának értelmezése meglehetősen különbözik attól a korszaktól, amely ugyan nem kizárólag irodalompedagógiai szerepet tulajdonított az irodalomtörténeti kutatásnak, de nem tagadta, hogy például a szlovák-magyar pozitív hagyományok feltárásától a kulturális (és talán nem merőben kulturális) közeledés előmozdítását várja. Azt készséggel elismerem, hogy ez az „elvárás” jórészt az utópiák közé sorolható, a szlovák-magyar történelem nem lett „rózsásabb” attól, hogy jórészt megismertük Hviezdoslav magyar nyelvű zsengeit, a szlovák olvasók egy része nem tekint kedvezőben sem a csallóközi, sem a magyarországi magyarokra E. B. Lukáč magyar költészeti antológiájának megjelenése óta, mint ahogy jeles magyar költők ugyan sok szlovák verset adtak közre magyarul, verseskötetekben, antológiákban, ettől azonban a lakosság szlovákság-képe nem változott meg. Hozzáteendő, hogy az irodalomtörténészek egyre kevésbé tartják szem előtt, mennyire írható meg a régebbi szlovák irodalom története magyar irodalmi/kulturális ismeretek nélkül, és megfordítva, joggal tehető föl a kérdés: a régi (régebbi) magyar irodalomban, ideértve a kéziratos énekeskönyveket, valóban annyira jelentéktelen lenne a szlovák tényező, amennyire az az átlag irodalomtörténetben/irodalomtörténészek előtt?

Nem tagadható, hogy a magyar és a szlovák irodalomtörténet-írás eltérő utakat járt be, részint azért, mert a szlovák irodalmi gondolkodás később alakította ki módszeres eljárásait, mint a historizmus és a pozitívizmus „iskolá”-jában tanult magyar (XIX. század), hanem azért is, mert a cseh és orosz „hatás” eredményeképpen a strukturalizmus a szlovákban jelentékeny szerepet játszott (XX. század), viszonylag korán megismerkedtek az orosz formalizmussal, a két világháború között pedig előbb a cseh poétizmussal részint párhuzamos szlovák költészet, majd a szürrealizmus irodalma igényelte, hogy a szlovák kritika mozduljon el szelemtörténeti elgondolásaitól, és alkalmazza a korszerűbbnek tartott módszereket. Ez a strukturalista készítés a dogmatikus irodalomszemlélet enyhülésekor ismét megjelent a szlovák kritikában és irodalomtörténetben, Mikuláš Bakoš munkássága egy nem túlságosan épületes kitérőt követően a folyamatosságot képviselte, s ez lehetőséget adott a szlovák komparatistikának, a fordításelméletnek az irodalomtörténeti innovációra. Sziklay László ugyan több tanulmányban közvetítette a cseh strukturalizmust²⁹ és a poétizmust, értekezést írt a szlovák avantgárd képviselőjéről, Ladislav Novomeskýről,³⁰ szlavisztikai munkásságában mégsem érvényesítette, az akkori viszonyok között nem is érvényesíthette a strukturalista irodalmi elgondolásokat, ez a feladat a fiatalabb nemzedékre hárult, igaz, éppen nem a szlovakistákra. Ugyanakkor a szlovák kutatás állandó ismertetése a *Világirodalmi Figyelő*, majd a *Helikon* című folyóiratban, a szlovák-magyar kontaktológiai kutatás komparatív vonulatának erősítése és beillesztése az eleinte kelet-európainak nevezett kontextusba, egy új szemléletet alapozott meg. Egyfelől a pest-budai többkulturáltságra irányuló feltáró munka nem merőben irodalmi, inkább kulturális régiót célzott meg, másfelől ezt alátámasztotta az egymással rivalizáló, de szemléletében jócskán átfedéseket is felmutató eperjesi kollégiumi (szláv-szlovák, német, magyar) önképzőkörök anyagának feltárása; és az irodalom téri és intézményi kontextusa egymásra hatásának dokumentálása egyben többnyelvű irodalom, többnyelvű intézmények és regionális irányok szembesítését hozta magával. Ennek révén óvatosan előlegeződött meg az, ami napjainkban a kultúratudományi stúdiumoknak is éltetője. Még egy ponton mutat talán még kitűzött céljánál is messzebbre Sziklay Lászlónak ez a fajta kutatása. Akiket bemutat, szerzőket, többnyire olyan témákat választanak, amelyek több kultúra, nemzettudat igazolá-

sára szolgálnak; amely művekről szó esik, tematológiailag egy közösnek bizonyuló hagyomány (az 1830-as esztendőktől már erőteljesen nemzeti szempontú) (re)konstruálását hajtják végre. Igen jellemző, hogy az oligarcha Csák Máté figurája mind a szlovák, mind a magyar irodalomban fölbukkan, Kisfaludy Károlytól, illetőleg L'udovít Štúrtól kezdve, hogy aztán a XX. század magyar és szlovák történetírása (természetesen) egymástól eltérő módon értelmezze a rozgonyi csata hőségét; önállósulási törekvései, szembeszegülése a központi királyi hatalommal ekképpen lehetnek egy korai szlovák önállóság, egyenrangúság jelennek szóló példázatává. Hadd tegyem hozzá, hasonló karriert futott be a Vág-völgyi várak mondanakincse mindkét irodalomban: fő forrásként Mednyánszky Alajos két kötete³¹ szolgál, közülük az egyik németül a magyar történeti előidőket idézi, s a XIX. századi magyar költészet számára szinte kimeríthetetlen anyaggal szolgált (Petőfi, Arany, Jókai, Mikszáth, a XX. századból a vágúj helyi születésű Szántó Györgyöt említhetjük), a szlovák irodalomban szintén a helyi monda műfajaként köszön vissza a romantika irodalmában. A párhuzamosságokon túl (melyek a feldolgozás mikéntjére is kiterjeszthetők), e helytörténeti nézőpont alapján másként rajzolódik ki egy-egy kulturális táj, nem feltétlenül a nemzeti látószög kizárólagossága jegyében, inkább a monda- és legendaképződés jórészt egymással végig párbeszédben álló ütemében. Mindez nem tagadja a politikatörténet szétválasztó törekvéseit, és nem kívánja a rossz politikusok és a jó kulturális szereplők szembeállítását feltételezni, mivel – sajnos – a kevés „jó” politikus mellett az ellenséges indulatú kulturális munkások száma sem mondható jelentéktelennek.

Sziklay László éppen ennek nyomába eredt, mi történt és hogyan történt, hogy a XVIII. században élénk és termékenyítő hungarus patriotizmust kiszorította a nemzeti ébredésnek eufemizált nyelvi nacionalizmus? Melyek ennek a folyamatnak az állomásai? És mi őrződött meg még Hviezdoslav és Ady költészetében (tegyük hozzá nyomokban Miroslav Krležánál) is? Csupán az egymás kultúrájának jobb ismeretét sürgető munkálkodás (mint például Emil Boleslav Lukáchnál)? A nosztalgia az egykori együttélés pozitív vonásai iránt? Miképpen változott még a magyar kultúra telítettségével bíró szereplők esetében is a haza-, állam-, országfelfogás, és lett a közös örökség tagadásává, a magyar irodalom ignorálásává már (egyeseknél) a XIX. század nyolcvanas éveiben? És megfordítva, miként fordult el a többnyelvű „haza” gondolatától a magyar politika az „egy politikai nemzet” merev tézisének érvényt szerezni akarva? Hogyan lett Mocsáry Lajos méltányos nemzetiségi politikájával „fehér hollóvá”? Miért maradt visszhangtalan Kossuth Lajos Duna-konföderációs elképzelése (nemcsak a magyar politikusoknál)? És mindezzel némileg(?) összefüggésben, miképpen szorult ki az irodalomtudományi szlavisztika a magyar tudományosságból az 1930-as esztendőig (míg a nyelvtudományi szlavisztika mindig európai színvonalon produkált)? Sziklay László a maga szlovakisztikájának előzményeit kutatva, egyrészt kénytelen volt művelődéspolitikai, intézménytörténeti, de éppen úgy mentalitástörténeti és kultúraszemléleti kérdésekkel is szembenézni, másrészt föltárni azt, hogy többek között a Chmel által is említett Pechány Adolf és Gáspár Imre (kiről Sziklay László kandidátusi értekezését írta) jelentik nagyrészt a XIX. század magyar szlovakisztikáját. S ha a személyes történetet sem mellőzöm, akkor megkockáztatom, a kisebbségi sorsot megtapasztaló Sziklay László jobban és pontosabban érzékelte, hogy a magyar művelődésnek (de politikának is) egzisztenciális érdeke a nyelvtudományi mellett a szlavisztika más ágainak ismerete. A szlovák önértékelés, helyválasztás nem ismerete már a XIX. században következményekkel járt, nem is szólva a XX. század tragikus eseményeiről.

A saját életében elszenvedett méltánytalanságok (a Beneš-dekrétumok egészen közvetlen hatása) is csak azt a ráismerést erősítették, hogy a nem egyszer mesterségesen és erőszakkal mélyített árkok fölé kell hidat verni, s ettől a jószándékú elképzeléstől az sem tántorította el, hogy mennyi félreértésbe ütközött, mikor tudatosította nem egymástól függetlenül leélt múltra hivatkozhat például a szlovák, a magyar, a szerb, a horvát, a román kutató, részben azon kell munkálkodni, hogy e közös múlt őszinte föltárásával ne csak egyes álláspontok kerüljenek közelebb egymáshoz (azok is persze), hanem megteremtődjék a bizalom légköre, amelyben az úgynevezett „kényes” kérdéseket is meg lehet vitatni, nem vádpontokként és nem öngazolásaként. Sziklay László felkészültségével, szlovák nyelvtudásával, nyíltságával elérte, hogy – noha szlovák részről érték támadások – meghallgatták, nem egyszer elfogadták nézeteit, publikációinak helyet adtak a szlovák folyóiratokban, tanulmánykötetekben, személynét – tanúsíthatom – általános tisztelet övezte Szlovákiában. Amiképpen el tudta fogadtatni álláspontját a komparatisták nemzetközi kongresszusain, regionális szemléletével híveket tudott szerezni a magyar (Kelet-)Közép-Európa-gondolatnak. Életműve nyitott maradt, a megkezdett kutatások (amilyenek a már említett több-nyelvű Pest-Budáé, de folytathatnám a tervezett, de el nem készült Hviezdoslav-monográfiával, amelyből külön kötetben csak az ifjú Hviezdoslavról szóló irodalomtörténeti füzet készült el)³² folytatóra várnak. A kétoldalú kapcsolatok terén is maradt elsősorban filológiai tennivaló, de ezek beillesztése az irodalomközi együttesekbe (hogy Dionýz Ďurišin terminusával éljek) több területen kutatójára vár. Sziklay László egy Lenau-tanulmányával kezdeményezte az osztrák irodalom bevonását is, a XIX. század második fele, a XX. század első fele időszakára vonatkoztatva az osztrák kutatás jócskán haladt előre, igaz, a magyar tényező ezúttal elhanyagolódott. Sziklay László sokrétű életműve, maga is feldolgozásra vár. Annyi már most elmondható, hogy a magyar szlovakisztika kiemelkedő kezdeményezője, művelője, aki a szlovák kutatással egyenrangú félként folytatott folytatásra váró, arra érdemes párbeszédet³³.

JEGYZETEK

1. Sziklay László munkásságát több dolgozatomban elemeztem, korábbi megállapításaimat nem ismétlem meg. A jelen írás folytatja legutóbb közölt tanulmányomat, amelynek végén található a Sziklay Lászlóról szóló írásaim bibliográfiája: Sziklay László pályájának emlékezete. Tiszatáj 2003, 9, 64–73.
2. Szomszédainkról. A kelet-európai irodalom kérdései. Budapest 1974, Visszhangok. Tanulmányok, elemzések, értékelések. Bratislava 1977. E kötet bemutatása tőlem: Nagyvilág 1978, 936–937.
3. A szlovák irodalom története. Budapest 1962.
4. Tanulmányok a csehszlovák–magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Szerk. Zuzana Adamová, Karol Rosenbaum, Sziklay László. Budapest 1965, Tanulmányok a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Szerk. Csapláros István, Hopp Lajos, Jan Reychman, Sziklay László. Budapest 1969, „Sorso-tok előre nézzetek”. A francia felvilágosodás és a magyar kultúra. Szerk. Köpeczi Béla, Sziklay László. Budapest 1975, Aufklärung und Nationen im Osten Europas. Hg. László Sziklay. Aus dem Ungarischen übers. von Ferenc Gottschlig, Peter Lieber und Heribert Thierry. Budapest 1983.
5. Einige methodologische Fragen der vergleichenden Literaturgeschichte. Studia Slavica 1963, 311–315, Literaturhistorische Slawistik oder vergleichende ost- und südeuropäische Geschichtsschreibung. In Ost und West in der Geschichte des Denkens (...) Berlin 1966, 715–723.
6. Dionýz Ďurišin: Čo je svetová literatúra? Bratislava 1992, 124, 129.
7. Niederhauser Emiltől először a magyar szlavisták asztaltársaságában, a Kruzsokban hallottam az 1970-es esztendő elején.
8. Együttélés és többnyelvűség az irodalomban. Utószó Fried István. Budapest 1987.

9. Rôle de Pest-Buda dans la formation des littératures est-européennes. In Littérature hongroise-littérature européenne. Réd. par István Sótér et Ottó Süpek. Budapest 1964, 327–354, Das Zusammenleben und Zusammenwirken mehrerer südeuropäischen Völker in Ofen-Pest zu Beginn des XIX. Jahrhunderts. Südosteuropa-Jahrbuch, 8.Bd. München 1968, 113–127, Pest-Buda szellemi élete a 18–19. század fordulóján. Budapest 1991.
10. A legújabbán: István Kollai: A Capital on the Borderland. Traditional Multikulturalism in Contemporary Bratislava. Preface: Elena Mannová. Budapest 2009, régebben vázlat szerűen vö. tölem: Pozsony-Pressburg-Bratislava-Posonium „a nagy kézfogások városa”. Irodalmi Szemle 2003, 8, 35–45.
11. Vö. tölem: Bartók Béla alapvetése. Alföld 1981, 3, 3–8, Bartók Béla és a kelet-közép-európai komparatiztika. Szivárvány 1995, 3, 51–61.
12. Kazinczy az irodalom kérdéseiről. Košice-Kassa 1934.
13. Az Apollo jelentékeny kortársi befogadást mondhat a magáénak. Monografikus feldolgozása várta magára.
14. Eckhardt Sándor: Az összehasonlító irodalomtörténet Középeurópában. Budapest 1932. Kortársi nézőpontból Eckhardt tanulmánya a közép-európai komparatiztika kezdeményezéseként fogható föl. Mai nézőpontból az volna fölróható, amit Homi K. Bhabha (The location of culture. London 1994.) tesz szóvá: idegen kultúrák összehasonlításakor a „másik” alacsonyabb szintre helyeződik.
15. Uő: Van Tieghem: La littérature comparée. Egyetemes Philológiai Közönlöny 1932, 67–68.
16. Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Budapest 1927, 2. kiadás: uo, 1978.
17. Közköltészet 1–2. S. a. r. Csörsz Rumén István, Küllös Imola Budapest 2000, 2006.
18. László Sziklay K Csokonaiho popularitate v slovenskej literatúre. Sbornik filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava 1964, 121–131.
19. Uő: Mad'arsky písaná veselohra slovenského dramatika. Slovenské divadlo 1957, 103–115.
20. Almási Balogh Tihámér: A tót leány. Népszínmű dalokkal. Zenéjét szerző Serly Lajos. Budapest (1883), új kiadás: Budapest 1923.
21. Tót népdalok. Ford. Szeberényi Lajos, Lehoczky Tivadar, Törs Kálmán. Bev. Szeberényi Lajos Pest 1866, Magyar-orosz dalok. Ford. Fincicky Mihály. Pest 1870, Román népdalok. Ford. Ember György, Grozescu Julián etc. Bev. Vulcanu József Pest 1877.
22. Az Apollóban közölt publikáció jelölte meg Sziklay László kutatási irányát, amelynek máig érvényes összegzése: Ján Kollár magyar kapcsolatai Pesten. In Tanulmányok a csehszlovák – magyar ... 4.sz. jegyzetben i.m, 139–175.
23. Kiss Szemán Róbert: Szláv pokol Pesten. Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között. Budapest 2010.
24. Vö. tölem: Ján Kollár és a magyar irodalom. In A névadás lehetségessége (Nemzetiség, régió, Európa). Pozsony-Bratislava 2004, 51–68.
25. Vö. tölem: Három nemzetiségű gyülekezet ünnepe . Adalékok a reformkori nemzetiségi kérdéshez. Diakónia 1991, 1, 19–25.
26. László Sziklay: Slowakische Volkslieder im »Pester Tagerblatt«. Studia Slavica 1966, 405–412.
27. Vitkovics Mihály, a kétnyelvű költő. In Szomszédság és közösség. Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok. Tanulmányok. Szerk. Vujicsics D.Sztoján. Budapest 1972, 203–258.
28. Rudolf Chmel: Új kapcsolatok – régi problémák? Ford. Fazekas József Forum. 2005, 4, 265.
29. Modernizmus és haladás a cseh lírában a két háború között. Világirodalmi Figyelő 1961, 1, 41–66, A prágai iskola. In Irodalomtudomány. Tanulmányok a XX. századi irodalomtudomány történetéből. Szerk. Nyíró Lajos. Budapest 1970, 99–141.
30. Na okraj maďarských súvislosti. In Nenahodná stretnutia Zbornik o diele Laca Novomeského v socialisticom svete. Szerk. Karol Rosenbaum, Stanislav Šmatlák. Bratislava 1974, 169–181.
31. Aloys Mednyánszky: Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn. mit 12 (colorierten) Ansichten. Pest 1826, Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit. Pest 1829. Vö. tölem: Die Sagen des Waagtales in der slowakischen und der ungarischen Literatur. Studia Slavica 1970, 93–114.
32. Az ifjú Hviezdoslav. Budapest 1965.
33. Ideje volna fölmérni Sziklay Lászlónak a magyarországi szlovák iskolaügy érdekében tett munkálkodását, ezen belül tanszékvezetői és pedagógiai tevékenységét a budapesti, majd az időben jóval nagyobb távot átfogó szegedi tanárképző főiskola szlovák tanszékén. Sziklay László a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának címzetes egyetemi tanáraként is funkcionált, ebben a minőségében, amíg tehette, félévenként egy-egy előadást tartott a magyar szakosoknak, többnyire a magyar és a szomszédos irodalmak kapcsolatairól.